

פרשת שמות

כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לֹא יֵהְיֶה יִשְׂרָאֵל לְסַגְלָתוֹ (תהלים קלח ד):

לברך "ברוך דיין האמת", דזה כבר תנן, [אלא] "לא נצרכא אלא לקבולינהו בשמחה". וצריך להבין איך תהיה הקבלה בשמחה והוא מר ממות, ואיך תכנס השמחה בלבו ובמה.

אכן העניין הוא, מאחר שחסדו יתברך גבר על האדם בכל עת ובכל רגע, ובכל דבר הוא צריך לה' כי חייו פֶּלֶם תלויים בו, אם כן **בכל עת שְׁמֵרֵים לְאָדָם** - הרי הוא מְיֻשָּׁב לֹא מִצַּד אַחֵר. הַמְּשָׁל: הפסיד ממון - הרי נותן לו בנים ואשה וכמה טובות, באופן שטובתו לעולם לא תחסר, ואיך יכעוס על הרעה הקטנה והוא נותן לו אלף טובות בכל שעה. ולזה שפיר קאמר **חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה**, להיות כי גם פֶּעַת עצמו שמקבל הרעה הרי הוא מקבל טובה, וכמִכָּה ביד אחת ונותן ביד אחרת.

והוא אומר (תהלים קיח קל) **הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו**, יאמר: הודו לה' כי טוב הוא ומטיב, ואם תאמר לפעמים עושה לנו רעות, לזה אמר **כי לעולם חסדו**, (שמצד אחר) לא יחסר חסדו לעולם. ועוד, כי הוא יתעלה - מהיותו מקור הטוב הגמור - לא ירד ממנו רע גמור כי אם לְרַע גמור, ואף הוא - לטוב הנמשך ממנו לטובים, כאומרם (סנהדרין

דוד המלך ע"ה הודיענו בזה כי טוב להודות לה' ולומר לשם קדשו, ולא-לבד בבוא אלינו טוב, כי גם בבוא רע - [תאזת] ההודאה לו יתעלה על הכל, וכמאמר חז"ל (ברכות נד.) **חייב אדם לברך על הרעה כשם שהוא מברך על הטובה**. והדבר לכאורה צריך תלמוד, מהו החיוב הזה ומה טעם יש בו להודות לה' על הרעה, והיה די בשתיקה לבד, ולא ירהר אחר מדותיו יתברך. אבל מהצורך להודות לה' ולברך, מה טעם יש? אין ההודאה צודקת כי אם בטוב ולא ברע, ו"מלכותא דארעא בעין מלכותא דרקיעא" (ברכות נח.), האם יקפיד המלך על מי שבעם עליו והכהו מכת מות, וכשקם מתחת השבט נאמר לו למה לא הבאת דורון למלך? זה לא עלה על לב אדם:

וחוץ לדרכנו (יש לפרש) שהוא על דרך אומרם ז"ל (במשנה סנהדרין מו.) בחייבי מיתות בית דין, "והקרובים באים ושואלים בשלום הדיינים וכו', לומר דעו שאין בלבנו כלום שדין אמת דנתם". ע"כ. אף כאן, [ההודאה היא כדין לפרסם שדין אמת דן הקב"ה].

אלא שבגמרא (ברכות ס) אמרו מדיוק לשון "כשם שהוא מברך", דלא-לבד שהיב

ק"ט סח) **טוב עשית עם עבדך ה' בְּדַבְרְךָ, טוב מעם ודעת למדני וגו'**, יאמר: רבוננו של עולם, כבר יודע אני שלא עשית עמי [אלא] רק טוב, ואף בהגיע אלי רע מפרסם - יודע [אני] שהוא טוב, יען כי עבדך אני בְּדַבְרְךָ, יאמר שאין עבדותי לפי עיוני כשאר בני אדם, שאף אם הם עבדים לאל - הנה מעו בדרכי העבודה, וכמו שהגידו למלך כוזר בחלום (מאמר א): "כוונתך רצויה ומעשיך אינם רצוים", עד ששוטט בכל הדתות ועמד על דתינו דת האמת. ולזה אמר עבדך - בְּדַבְרְךָ, ולא כאשר יעלה בדעתי. ומאחר שאני כן, יודע אני שטוב עשית עם עבדך, אך בְּקִשְׁתִּי מִמֶּךָ - טוב מעם ודעת למדני, כשיבואו עלי יסורין - ארגיש בטוב הנמשך מהם, **אפי במצותיך האמנותי**, פירושי: כי יוסיף לי חוזק בהאמנת מצותיך כאמור. אך זאת לכד ידעתי כי טרם אענה אני שוגג, ועתה - אחר היסורין - אמרתך שמרתי, שנזדרזתי יותר. ומכל מקום עֲדֵן אצלך טעמים נכונים יותר ממה שידעתי, ועליהם אני מבקש [שתודיעני אותם]:

והן זאת היתה לאבותינו בשעבוד מצרים, אשר כל רואה לכאורה יתמה, מה נשתנו ישראל מכל אמה ולשון שנשתעבדו השעבוד הקשה, וכבר כתבנו בזה בדרוש לשבת הגדול מהחלק הב':

אמנם לפי דרכנו נאמר, כי זאת היתה הסִבָּה לאלהינו יתעלה בשעבוד ההוא, כי

ע"א: "מיתתן של רשעים הנאה להם והנאה לעולם", אך לשאר כל בני אדם - כל הרעה הבאה אליהם, איננה כי אם יסוד והתחלה לטוב, וכאומרם (ברכות ט) "כל דעביד רחמנא לטב עביד", אך מצד סכלותנו אנו אומרים איך ימשך הטוב מזה הרע שאנו בו, ובוזה הוא נראה בעינינו רע:

ועל זה אמר ישעיה ע"ה (פג יז) **למה תתענו ה' מדרכיך תקשיח לבנו מיראתך**, ולכאורה תימה על נביא ה', איך ידבר עם ה' כאשר ידבר איש אל רעהו לומר "למה תתענו", ואיך יתענו חלילה. אכן הוא אשר דברנו, כי מצד סכלותנו (מהבין) הטוב הנמשך מזה הרע, לפעמים ימעדו קרסולינו להרהר אחר מדותיו יתברך, לאמר כאשר אמר איוב (לג ט) "חף אנכי ולא עון לי", וזהו הדרך המתעה האדם.

ואומר ישעיה: [למה תתענו וגו', פירושי:] טוב היה לפקוח עינים עזרות להודיע דרכיו יתברך לבני האדם, וכמו שבקש משה רבנו עליו השלום (לקמן לג יג) "הודיעני נא את דרכיך". ופשוטו יאמר, [למה תתענו וגו'], כי על ידי הגלות אנחנו תועים מדרך השכל, כי אבדה חכמת חכמינו ובינת נבוינו נסתרה, ולפעמים מתירים האסור ואוסרים המותר. הנה זאת הקרנוה כן היא³⁵⁵, כי כל הרע המגיע לעובדי ה' אינו אלא התחלה אל הטוב.

והוא שאמר גם כן דוד המלך ע"ה (תהלים

האדם בצאתו [הוא עצמו] מצרה לגאולה. וזהו אחד מתועליות השעבוד:

ועוד יש תועלת אחרת, רמזו הכתוב בשלשה מקומות: הראשון - בפרשת בשלח. אמר (לקמן טו כו): "ויאמר אם שמע תשמע וגו' כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך" וכו', והשני - באומרו (דברים כה ט) "והשיב כך את כל מדוי מצרים אשר יגורת מפניהם" וכו', והשלישי - באומרו (שם כה כז) "יככה ה' בשחין מצרים" וכו', נקח הכתוב שיש לנו תועלת בשעבוד מצרים, למען יראו בחוש - העם המוכנים לקבל התורה - כי יש אלהים שופטים בארץ [אשר] יעניש לעוברי רצונו, ואין העולם הפקר. וכל שכן בראותם השפטים הרעים ההם יוצאים מההקש הטבעי, אז יתפרסם להם היטב כי יש עונשים מן השמים ואינם מקרה:

וענין שני התועליות האלו גלו אותם רז"ל במדרש (רכה פ"ז ז) בלשון קצר בפסוק (לקמן ו יג) **נִיצַנְם אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֵל פְּרַעֲהַ מֵלֶךְ מִצְרַיִם - מִשָּׁל לְמֶלֶךְ שֶׁהִיָּה לוֹ פֶּרֶדֶם וְנִטְעַ בּוֹ אֵילָנִי מֵאֲכָל וְאֵילָנִי מֵרֶקַ, אִמְרוּ לוֹ עֲבָדֵינוּ: אֵילָנִי מֵאֲכָל צְרִיכִים לָךְ, אֵילָנִי מֵרֶקַ לְמַה? אָמַר לָהֶם: כִּשֶׁם שֶׁאֲנִי צְרִיךְ לְאֵלֹ - כֵּךְ אֲנִי צְרִיךְ לְאֵלֹ, אֵילָנִי מֵרֶקַ לְעִשׂוֹת מֵהֶם מֵרַחֲצָאוֹת וּכְבִשׁוֹנוֹת וְכוּ'. עכ"ל.**

וצריך להבין איך יהיה הנמשל בפרעה וכו' לעשות מרחצאות וכבשונות. ועם מה שכתבנו יתפרש היטב. כי הנה עצי היער ישמשו לשני הענינים שזכר המדרש, והם: לחמם מרחצאות לרחוץ בהם כל מיני לכלוך

היה לטובתם. כי הנה מיום ברוא אלהים אדם על הארץ, לא היתה אָמָה קרובה יותר להכנה לקבל התורה ויסבלו טורחה זולת משפּא יעקב אבינו ע"ה והוליד י"ב שבטי יה, אז עלתה במחשבתו העליונה לתת להם תורות אמת ואמונות אמתיות. והנה הם, מאשר גדלו בחיק האמונות הנכריות והמעויות והשיבושים שנשתבשו כל אותם הדורות באלהותו יתעלה - אף אם כאשר זרחה אור הנבואה ואור האמת על אבותינו הקדושים, הוסרה מהם כל זוהמת הסברות הנפסדות, וגם בניהם אחריהם החזיקו באמונתם הנכבדת - אך מכל מקום היתה ההסרה היא [של הזוהמה] קרובה אל ההתחדשות, יען כי היתה ההסרה היא בקבלה ובשמיעה ובראיות מופתיות ליודעם, ולא נתפרסם הדבר על ידי מעשים נראים לעין שלא יוכל להכחישם אדם. ועל ידי יציאת מצרים והאותות והנפלאות שנעשו שם, מאז - נתקעו בלבם כל הקבלות שקבלו מאברהם אבינו ע"ה, כי ראו בחוש הראות מה שהיה בחוש השמע.

והוא שאמר בסוף כל הנפלאות (לקמן יד לא) **וירא ישראל את ה' הגדולה וגו' ויאמינו בה' ובמשה עבדו, ולכאורה קשה:** ועד שלא ראו לא האמינו? והלא כלם זרע אמת מאמינים בני מאמינים. אך הוא מה שכתבנו, כי מאז - נתקעו כל האמונות בלבם כמסורות נטועים בלי הסרה כלל, ויותר יקבלו וירגישו בנסים הנעשים בעולם כשיהיו להצלתם עצמם, ממה שיראו אותם ואינם נוגעים להצלתם, כי יותר יתפעל

רחוקה למלך אדיר מפאת טובתו שבאה מפי מגידיים באגרות והמה לא ראו, שאז יהיה הקלום אליו קלוש מאד, אבל זמרו לשמו כי נעים, לומר שכבר שמעתם מובתם ונעמו להיכנס. ואמר שסבת ההלול הזה על הרע - שהוא שעבוד מצרים - **כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגלתו**, שעל ידי השעבוד - יעקב בחר לו יה, וישראל (היו) לסגלתו, שהוכנו להיות עם קדוש, שעל ידי כך כי **אני ידעתי** באמצעות השעבוד **כי גדול הי ואדונינו מכל אלהים** על ידי נפלאותיו. והוא עצמו מאמר יתרו (למון יח א) **עתה ידעתי כי גדול הי וגו'** - זאת ראשונה.

ועוד אחרת: ידעתי **שכל אשר חפני הי עשה בשמים ובארץ**, יאמר שידו נגעה גם בגרמים השמימים כענין חשך מצרים, ובגרמים התחתונים בכל נפלאות מצרים, באופן שידו יתעלה שלטת באנשי השמים ובאישי הארץ, ומזה יתייב כי הוא הוא המעלה **נשיאים מקצה הארץ ברקים למטר עשה וכו'**, כי הכל מאתו. וכיאר היטב התועלת השניה - שהוא למען כל העם ישמעו ויראו - באומר: **שהכה בכורי מצרים וגו'**, באופן שהוא יתעלה עניש וקטיל. והוא התועלת השניה בשעבוד מצרים:

ואכן מדרך הדרש, ראוי ליתן לב לכפל ולשנוי בפסוק **כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגלתו**, ישראל לסגלתו, פתח ביעקב וסיים בישראל. וקודם ניישב השנוי הזה עצמו בפסוק (א א) **ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב**.

ולחזק אברי האדם ולעשותו כבריה חדשה, ועוד לעשות **כבשונות**. וכבשונות המלך ידועים, כי אינו עושה קדרות או מצרף סיד, רק לעשות כבשונות כ'אתון נורא' שעשה נבוכדנאצר לדון החוטאים והמורדים בו, ולהבהיל העם בראותם לנגד עיניהם מקום המשפט.

כן שמש מלך מלכי המלכים הקב"ה בפרעה, שמצרים היתה לו מרחץ לישראל, שבראותם הנפלאות שנעשו במצרים - סר מהם כל לכלוך אמונה וזה ונעשו ממש כבריה חדשה. ועוד לו תועלת, שהיא לו ככבשן המלכים, שכל העם יראו ויראו, וכמו שהיה מיראם תמיד בעונשי מצרים כאמור. באופן שצדקו דברי המדרש שהמצריים הם אילני סרק לעשות בהם מרחצאות וכבשונות:

وهוא שאמר דוד המלך ע"ה בפסוק ההתחלה (תהלים קל"ה ד) **כי יעקב בחר לו יה**. וקודם אמר (שם פסוק ג) **הללויה כי טוב הי זמרו לשמו כי נעים**. **כי יעקב בחר לו וגו'**. והוא שאמרנו, כי כל שעבוד מצרים - ואם הוא רע במקרה - הוא טוב בעצם, כי ממנו נמשכו תועלויות רבות שמכללן השתים שזכרנו. והוא שאמר הללויה **כי טוב**, הוא כמו שנתבאר, כי כל הרע לעושי רצונו הוא התחלה אל הטוב, ולזה יאות ההלול גם אל הרע המדומה שבא מאתו, כמו שהקדמנו בהתחלה.

והוסיף ואמר **זמרו לשמו וגו'**, לומר שלא משמועה אני אומר כ[פי] אשר יהללו בארץ

וקראו בשם ישראל - לְסַגְּלָתוֹ, שכאשר סָגַל בנים שנקראו 'סַגְּלָה', כמו שאמר הכתוב (לקמן יש ה) "והייתם לי סַגְּלָה" - אז בחר בו בשם ישראל.

ואמנם צריך להבין מה בא ללמדנו אומרו ואלה שמות בני ישראל, שהוא יתר לגמרי. ולפי פשוטו, נראה שהזכור לענין ראשון שאמר למעלה (בראשית מו ה) בכניסתם למצרים "ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה יעקב ובניו, בכור יעקב ראובן", והיה מן הראוי להשלים הענין במה שנשתלשל הענין בכניסתם למצרים ונשתעבדו שם, אלא שהפסיק הענין בספור יוסף עם אביו, ומשגמר הענין של יוסף חזר לענין הראשון, והתחיל בתחלת הספור "ואלה שמות" וגו':

ודרך דרש, יש לפרש שהקדים הכתוב הדברים שעשה יתעלה [אותם] הקדמה לשעבודם, כמנהגו יתעלה להקדים רפואה למכה:

(א) הקדים שמות בני ישראל המורים על הגאולה, כמו שאמרו במדרש (רבה פ"א א) ראובן - על שם ראה ראיתי, שמעון - וישמע אלהים. וזה רמז הכתוב ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב, שהשמות בעצמם באו עם יעקב, וסימנא מלתא היא. (ב) איש וביתו באו שהיא הישכינה כמו

והענין, כי מצינו שלא זכה יעקב אבינו לשם ישראל כי אם באמצעות בניו, כי אחר שנולדו כל השבטים - אז נאמר לו (בראשית לב כט) "לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל", כי אז נתגלית בו המעלה הגדולה על שאר האבות, כי הוא השנוי הגדול שבין יעקב אבינו לבין אבותיו, כי היתה מטתו שלמה וראוי להקרא בשם ישראל, כי הנה הוא ישר [עם אל] בלי שום דופי.

ולזה בדורות הבאים נשתקע שם יעקב, ובכל התורה בָּלָה נקראים 'בני ישראל', "דבר אל בני ישראל", ומעולם³⁵⁶ לא אמר "בני יעקב", והוא מן הספקה שאמרנו, כי באמצעות בניו נקרא ישראל, וכל עוד שיעלו למעלה יתרה יותר - יקרא הוא בשם 'ישראל'. ולזה אמר ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב איש וביתו באו, בזוכרו בניו - קראו בשם ישראל, ובזוכרו לו קראו בשם יעקב, להעיר על מה שפירשנו כי לא נקרא בשם ישראל כי אם באמצעות בניו:

وهוא עצמו שאמר כי יעקב בחר לו יה, ידועים דברי המפרשים כי ברור זוהמת הנחש שהטיל בחוה לא היה כי אם עד יעקב אבינו ע"ה, כמו שכתבת בפרשת תולדות (דף &&) עין שם. ולזה אמר כי יעקב בחר לו יה, שבחר אותו והכדילו מזוהמת הנחש,

פעם בכל התנ"ך, מעלה עליו כאילו לא נזכר "בני יעקב" מעולם. ואפשר שכונתו להמשה המשי תורה, אך אין זה במשמעות דבריו.

356. לאו דוקא, כי גם בכיאים ובתהלים נאמר 6 פעמים "בני יעקב" ובס"ח 15 פעמים בכל התנ"ך, אלא שכיון ש"בני ישראל" הוזכר כ- 640

גם הוא על שנאינו ונלחם בנו ועלה מן הארץ (א, ט ז). יש להקשות איך אמר "רב ועצום ממנו" והוא לכאורה כפשוטו שקר מפרסם, כי לא היו ישראל חלק ממאה מהמצריים. ויש לפרש שאומרו "ממנו" קאי על "ועצום" שהוא לענין הגבורה. אך הפשט משמע שחוזר על שניהם. ועוד יש לדקדק אומרו "פן ירבה", וכבר אמר שהוא "רב ממנו". גם אומרו "שרי מסים למען ענותו", שהמס הוא כממון ולא כעינוי. גם אומרו "וכאשר יענו אותו כן ירבה" שמשמע - מן העינוי נמשך הרבוי.

ואך נראה כי פרעה - מראותו לידת בני ישראל שלא במנהג - דן ואמר באלו הם רבים ממנו, וכאומר שואף אם] המה היו מועטים, כבר תהיו מובטחים שהם רב ממנו, שלפי מה שאני רואה בהם - כבר הם רבים ממנו, כי במעט זמן וימלאו את הארץ כחול. והוא כדרך לשון "נתתי כסף השדה" (בראשית כג יג) [והרי עוד לא נתן? אלא] שהדבר שהוא מוכן לעשותו - באלו כבר נעשה. וזהו דקדוק הגה עם בני ישראל רב ועצום ממנו, שלכאורה תיבת "הנה" היא יתרה ותפלה, וכפי מה שכתבנו נחא. ולזה הבה נתחכמה לו פן ירבה, והיה כי תקראנה מלחמה וגו', יאמר: שעם-היות שלא נחוש להם, כי לא ניסו לשאת חרב וחנית, ובפרט עמנו התושבים, עם כל זה ויש לנו לחוש פן ונוסף גם הוא על שונאינו וגו'.

שאמרו בזהר (ד ע"ב). ג) ויהי כל נפש יצאי ירך יעקב שבעים נפש, יען כי כל משפחות האדמה הם שבעים אמות, עשאים הקב"ה במספר שבעים [כדי] להגדיל כוחם ככל העמים, ולא יהיו נטמעים בין המצריים. (ד) ויוסף היה במצרים כמו שאמרו בזהר (הובא בילקוט חדש מערכת יעקב אות ל"ד ופ"ג) שעל ידי שקדמה שליטת יוסף על המצריים, על ידי זה לא יכלו כל כך המצריים לשלוט בישראל ויצאו תכף מתחת ידם, וכמו שכתבנו בדרוש סדר ויגש יען שם. וזהו שאמר ויוסף שהיה שליט במצרים [היה הכנה לגאולת בני ישראל ממנה].

ואחר שהקדים יתעלה שמו כל זאת, אז ינקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף (א ח). ויש לדקדק במאמר "חדש" שאין לו טעם, דפשיטא שכל המולך - חדש הוא. אך נראה כי מאז רצה יתעלה לשעבדם, הקים מלך חדש שאינו מזרע המלוכה, כי אם היה מזרע המלך הראשון, דרך המלכים לקרב יודעי אביו ויכבד את אשר כבד אביו, לזה הקים ה' עליהם שטן - מלך משאר העם, ודבר אין לו עם אדם. והוא שאמר אשר לא ידע את יוסף, שמחיותו חדש - לא ריבא ולא בר ריבא³⁵⁷ - לא ידע את יוסף.

ויאמר אל עמו הגה עם בני ישראל רב ועצום ממנו. הבה נתחכמה לו פן ירבה והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף

וַיִּשְׂמוּ עָלָיו שְׂרֵי מָסִים לְמַעַן עֲנֹתוּ
 בְּסִבְלַתְּם וַיִּבְּן עָרֵי מִסְכָּנוֹת לְפָרְעָה אֵת
 פֶּתֶם וְאֵת רַעְמֶסֶס (א יא). הנה חכמים
 המה להרע, ידעו כי: אם יאמרו לישראל
 לבנות ערים, יאמרו "הן לא נדע מה לעשות,
 כי לא נסינו במלאכת הבנין". ולכן עשו
 בחכמה לומר כי המלך רוצה לבנות ערים
 לְשִׁבְתָּ³⁴⁸, ופועל הנשכר בדינר - שוכרים
 אותו במנה (שהוא פי כמה יותר מדינר),
 והפירעון מישראל. וחכדין לחוס על ממונם,
 המה ראו כן תמהו: "מה זה ליום אחד יתן
 כל כך שכר? אני אעבוד במקום הפועל ולא
 אתן כל כך ממון". וברבות הימים נמצאו כל
 ישראל מלמדים מלאכת הבנין, ואז הטילו
 עליהם הבנין. וזהו וישמו עליו שרי מסים.
 והיתה הכונה להם לַמַּעַן עֲנֹתוּ בְּסִבְלַתְּם
 וַיִּבְּן עָרֵי מִסְכָּנוֹת לְפָרְעָה וְגו', וכל כוונתם
 בעבודה הקשה - למונעם מפריה ורביה.
 ואמר הכתוב כי לא הועילו, כי: כַּאֲשֶׁר יַעֲנֶה
 אוֹתוֹ, (עם כל זה) כמו שהיו רבים מקודם -
 כֵּן יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרוּץ.

ודרך דרש יאמר וְכַאֲשֶׁר יַעֲנֶה אֹתוֹ כֵּן
 יִדְבָּקָה וְכֵן יִפְרֹץ (א יב). בהקדים מאמר רז"ל
 (עי' שבלי הלקט סי' ריח) כי על ידי הרבוי [בקושי
 השעבוד] נתמעט זמן הגלות, כי מה שהיה
 ראוי להם לעבוד בארבע מאות שנה עבדו
 ברד"ו, ונמצא לפי זה כי - מראותו יתעלה
 קושי השעבוד והמו רחמיו עליהם להוציאם
 - הוצרך להרבותם, נמצא שהענוי הגדול
 הוליד הרבוי הגדול:

וַיַּעֲבֹדוּ מִצְרַיִם אֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
 בְּפָרְךְ (א יג). גם זה מהכמתם להרע, וזה כי
 רז"ל (רכה פ"א, וסוטה יא): דרשו בפה רך. ולפי
 דרכם נאמר שהכתוב רמז באומרו "בפרך"
 לשני ענינים, בפה רך ובפרך. והנה אינו
 דומה העובד מרצונו לעובד בעל כרחו, כי
 העובד מרצונו על ידי פתוי ודברי חלקלקות
 - יעבוד בכל כחו, ואם בשעת העבודה יקל
 עליו, אחר כך יראה עצמותו כי רצצו מרוב
 העבודה. אמנם העובד בעל כרחו, אם-כי
 העבודה לעיני הרואים קשה, לא תכבד
 עליו כאחרת בשלמותה, כי בשעתה יברח
 ממנה ויבקש צדדים להשמט. והן זאת כוונת
 החטאים המצריים, להעבידם בפה רך
 לַמַּעַן תִּהְיֶה הָעֲבֹדָה בְּפָרְךְ וּמִפְרֹכְתְּךָ
 וּמִשְׁכַּרְתּוֹ בְּגוֹמְרָה:

ועוד נראה כי היתה עבודתם בפה
 רך לסבה אחרת שזכר קודם ואמר: וַיִּקְצֹוּ
 מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲבֹדוּ וְגו', לומר שקצו
 בחייהם לסבה שהם בני ישראל, והוא ישראל
 סבא יעקב אבינו, וכבר ידעו מעלתו וגדלתו,
 לזה היו נבוכים וחוששים על עצמם מפחדם
 מיעקב אבינו ומרצונם להרע לישראל, שעל
 זה יצמער האדם יותר מדאי בהיותו פוסח
 על שתי הסעיפים, בין מתר ובין נקשר, בין
 נמנע [ובין אפשר] וכו', ולא ידע איזה יכשר.
 ולזה נתחכמו לעשות פשרה בין שתי הדעות,
 להעבידם בפה רך, כי בזה יתפייסו ישראל
 ולא יצעקו אל אביהם הזקן.

נתייעץ לעשות למילדות בתים, ושם יולידו הנשים. וכן ספרו שעשה נמרוד לאברהם אבינו ע"ה כנזכר באורך בספר שבט מוסר (פרק נב) יעין שם. ועוד יש לפרש ויעש להם בתים: פרעה סגר בעד המילדות לכל יהיו עוד מילדות. ולזה ויצו פרעה לכל עמו לאמר כל הבן היולד היאורה תשליכוהו וגו':

ודרך דרש יאמר, שה' יתעלה עשה להם בתים בנן עדן, שכל המקיים נפש אחת מישראל כאלו קיים עולם מלא, וכנגד כל נפש שקיימו - הנחילם הקב"ה עולם מלא, והם הבתים שעשה להם.

ובמדרש (רבה על פסוק זה) ותיראן המילדות וגו', עליהם נאמר שקר החן והכל היופי אשה יראת ה' היא תתהלל. נראה שהם ז"ל באו לישיב יתור הכתוב באומרו ותיראן, דהיה לו לומר "ולא עשו המילדות" וכו', אלא שכוון לשבחן וכאומר שלא היתה שום סבה למילדות להמנע מזה כי אם יראת אלהים דוקא היתה לנגד עיניהם, כי יעלה על לב לומר שהיתה מניעתם לכל לא יקראו אותם לילד, ויקימו אחרים תחתיהם.

וזה נראה כן הכתוב באומרו ויאמר מלך מצרים למילדת העברית אשר שם האחת שפדה ושם השנית פועה. ויאמר בילדכן את העבריות וראיתן על האבנים אם בן הוא והמתן אתו ואם בת היא ונתיה וגו' (א טו-טז), שאומרו ויאמר ויאמר ב' פעמים, קשה הוא בדרך הדרש.

ולכן כפל הכתוב ואמר ויעבידו מצרים את בני ישראל, שהיה די לומר "ויעבידו אותם המצריים בפרך", אלא לומר שעל זה מלאם לבם להעביד בני ישראל בתחבולה שיעבידו אותם בפרך בפה רך ווהוא, להיותם "בני ישראל" וחששו ממנו כאמור:

וּמְרָדוּ אֶת תַּיְהִים (א יד). פירשתי בדרוש לשבת הגדול יעין שם:

וְלֹא עָשׂוּ כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֱלֹהִים מֶלֶךְ מִצְרַיִם (א יז). במסכת סוטה (דף יא) ידון לא נאמר, מלמד שתבען לדבר עברה ולא נתבעו. [פירש רש"י: 'אליהן' משמע על עסקי ביאה, לשון ויבא אליה (בראשית כט)]. ולכאורה כמו זר נחשב תביעתו לנשים זקנות מילדות לדבר עברה, והוא מלך אדיר לעשות חפצו בכל הנשים. גם מה ענין זה לכאן. אך נראה כי השנאה של ישראל קלקלה השורה, שלחיותו יודע צדקות ישראל ומיראה שלא יעשו המילדות חפצו, ראה כי טוב לקרב דעותיהם אליו על ידי שישכב עמהם, וממילא כאשר יהיו בייחוד עמו ידבר עמהם על זאת, וממילא מאהבתם אותו יעשו חפצו, והן סגרו הדלת ולא עשו וכו', וממילא ותחיין את הילדים:

וַיְהִי כִּי יֵרְאוּ הַמְּלִידָת אֶת הָאֱלֹהִים וַיַּעַשׂ לָהֶם בָּתִּים (א כא). לפי פשוטו נראה שבתים אלו הם להיות³⁵⁹ כל הנשים החרות יאספו שמה, וכל הבן היולד ישליכוהו ליאור. וזהו ויהי כי יראו המילדות את האלהים, אז

הלוחות. וזהו: אמת כי [ראה] (ראיתי) את עני עמי שהם ערום ועריה מן המצות, וזהו עניי, אך [עוד זאת ראיתי, כי] הם במצרים, וזה התנצלותם, שעוננם בא להם מצד מצרים 'ערות הארץ'.

ואת צעקתם שמעתי וגו': הנה לפעמים אף אם אין זכות באדם לשמוע אל צעקתו, אם המצור רשע - ישמע הקב"ה צעקתו של זה מפני רשעו של זה. והוא מקרא מלא (דברים ט ה) לא בצדקתך וגו' כי ברשעת הגוים וגו'. ולזה אמר ואת צעקתם שמעתי, ולא מהיותם ראויים, רק מפני נוגשיו.

ואומרו כי ידעתי את מכאביו, בא להסיר קושיא מעליו יתעלה, [והיא:] כי הוא יתעלה לא יפלא ממנו כל דבר עד שידע עכשיו מה שלא ידע מקודם, [ואם כן יקשה:] למה לא השגיח על ישראל כי אם עכשיו, כי אין הדבר תלוי בכשרונם כאמור. לזה אמר: אל תתמה על זה, כי ידעתי את מכאביו, שכל מכאביו בגזרתי ובהשגחתי ואינם מקרה, ואחר שכן - אין כאן תמיהה, כי עכשיו הגיע זמנם ליגאל ולא קודם:

ועוד יש לפרש שהכתוב מורדף וחוזר למעלה, ואת צעקתם שמעתי כי ידעתי מכאוביו, והם השוטרים שהיו רודים בעם לעבוד והם מישראל, ומיראתם מעונש היו

גם מה שהודיענו שמונתן הוא ללא צורך. אכן כן פרעה לכל יתנו לב לעבור על צוואתו, פן - [אם יעברו] - 'יסירון מגבירה'³⁶⁰. לזה, קודם - 'כרוזא קרי בחיל' [ויאמר מלך מצרים וגו'] אשר שם האחת שפרה שמשפרת את הולד, ושם השנית פועה שפועה לולד כפירש"י ז"ל, ורוצה לומר שבלעדם לא תרים אישה ידה להיות מילדת. ואחר האמירה הזו, ויאמר בילדכן וגו'. ונלה הכתוב שעם כל זה ותיראן המילדות את האלהים:

ויאמר ה' ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים ואת צעקתם שמעתי מפני נגשיו כי ידעתי את מכאביו (ג ו). הכפל [צריך ביאור]. גם אומרו אשר במצרים, ואין שם זולתם במקום אחר. גם אומרו כי ידעתי את מכאביו שאין לה שחר. אכן הענין הוא במאמר רז"ל (פסיקתא הובא בילקוט שמעוני סדר ואתחנן על פסוק או הנסה אלהים), שישראל היו במצרים גוי מקרב גוי, מה אלו עובדי עבודה זרה אף אלו עובדי עבודה זרה. ובמדרש (רכה פר' כא) בשעה שהיו ישראל בים, ערער עזא שר מצרים [לפני הקב"ה]: לא עבדו ישראל עבודה זרה שאתה עושה להם נסים? והשיבו: 'שעבדוה מתוך אונם ומירוף הדעת.

לזה אמר הקב"ה: [ראה ראיתי:] רואה אנכי שתי ראיות, והאחת³⁶¹ מרפא שבר

מליצית שראיה אחת מתקנת את דופי הראיה השניה (העוני מהמצוות), ואת הדופי הוא מכנה בשם "שבר הלוחות".

360. פירושו: פן יפטרו ויסקלו אותן מעבודתן, ע"פ דברי הימים ב (טו, טז) בענין מעכה.

361. בדפוס ראשון: "והא' מרפא" וכו'. ונראה שנשמטו כמה תיבות מקטע זה, או שרוצה לומר בדרך

תכבד העבודה וגוי ויעשו בה, לומר שאף שתכבד העבודה על האנשים - מובטחני שיעשו בה.

ודרך רמז, אמר מאמר התנא (אבות סוף פ"ה) **לפום צערא אגרא**. ולזה אמר תכבד העבודה (היא עבודה ה') על האנשים ויעשו בה, נוטריקון וייש עולמות בה, ואל ישנו - ואל ייש עולמות בדברי שקר:

וַיֵּשֶׁב מֹשֶׁה אֶל ה' וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי לְמָה הִרְעַתָּה לְעַם הַזֶּה לְמָה זֶה שְׁלַחְתָּנִי וּמֵאֵז פָּאתֵי אֵל פְּרָעָה לְדַבֵּר בְּשִׁמְךָ הִרְעָה לְעַם הַזֶּה וְהֵצֵל לֹא הֵצֵלְתָּ אֶת עַמְּךָ (ה כב כג). באמת שדברי משה רבנו ע"ה בזה נפלאים הם מאד, עד שרבותינו ז"ל במדרש (רבה פר' ו) דָּבְרוּ כִּנְגַד מֹשֶׁה רַבְּנוּ ע"ה בְּאוֹמְרָם שֶׁעַל זֶה נֹאמַר (קהלת ו ז) **כִּי הֵעֵשָׂק יִהְיֶה חֶכֶם, שֶׁעַל יְדֵי מַחְלֻקַּת יִשְׂרָאֵל - לֹא יִדַע מֹשֶׁה רַבְּנוּ ע"ה מַה דִּבֶּר**. וגם דרשו (שם) על זה פסוק (קהלת ב יב) "ופניתי אני לראות חכמה והוללות וסכלות", שאותה חכמה של משה - הוללות וסכלות, יען שהקושיא גלויה - שכבר הודיעו הקב"ה באומרו (לעיל ג יט) **וְאֲנִי יָדַעְתִּי כִּי לֹא יִתֵּן אֶתְכֶם מִלֶּךְ מִצְרַיִם לְהִלָּחֵץ וְלֹא בִיד חֲזָקָה, וְמָה זֶה תְּמִיחָהּ שֶׁל מֹשֶׁה רַבְּנוּ ע"ה**.

וכבר בדרוש של שבת הגדול כתבנו קצת ישוב על דברי אדוננו נביאנו. וכעת נאמר כי לא נעלם מעינינו ע"ה כי לא יצאו ישראל בפעם הזו, אך הוא עלה בדעתו - עליו השלום - כי על כל פנים יאירו קצת נצוצי הגאולה על ישראל, להקל מעליהם

צועקים: "רבנו של עולם, אם תראה אותנו מכים ורודים בישראל לעבוד, לא במרד ולא במעל ואנו עושים כן, ואתה ידעת מכאובינו שהנוגשים רודים בנו. וזהו את עני עמי ואת צעקתם, ומה היא צעקתם, מפני נגשיו, וכי אני ידעתי את מכאובי:

וַיֵּצְאוּ נְגִשֵׁי הָעָם וְשִׁטְרֵי וַיֹּאמְרוּ אֶל הָעָם לֵאמֹר כֹּה אָמַר פְּרָעָה אֵינְנִי נֹתֵן לְכֶם תְּבִין. אַתֶּם לְכוּ קַחוּ לְכֶם תְּבִין מֵאֲשֶׁר תִּמְצְאוּ כִּי אֵין נִגְרַע מֵעֲבַדְתְּכֶם דָּבָר (ה י יא). תיבת כי קשה להתעכל. ולפי פשוטו נראה דהכי קאמר: [אתם לכו קחו לכם תבין] ויש לכם להתאונן על זה, כי אין נגרע וגוי, ובשלמא אלו נגרע מעבודתכם קלף הבאתכם התבן, לא היה מקום להתאונן. אך עתה יש לכם להתאונן. ומקרא קצר הוא.]

ועוד יש לפרש, אתם קחו לכם, שאמר להם שילכו לקחת מאשר ימצאו, ואל יעכב בעל התבן, ויקחו בעל כרחו, [ד"מאשר תמצאו], היינו שתכף שתמצאו תקחו, ואפילו בכח, וטובה זו אעשה לכם כי אין נגרע מעבודתכם דבר, ואם יהיה הדבר תלוי ברצון הבעלים, תהיה גזרה שלא יוכלו לעמוד בה:

ועוד יש לפרש שאמר להם שודאי מרווחים הם, כי מעולם לא היה נגרע מעבודתם דבר, ודבר שהוא בדוחק - לא יבצר מלהתעכב יום אחד, [ומזה שתמיד הספיקו לעשות מכתם דבר יום ביומו, נראה כי יש להם עוד זמן פנוי]. ולזה אמר

קצת משא השעבוד, כאשר ישמע פרעה כי באה ההשגחה עליהם להצילם, ויהיה לו בזה למשה רבנו ע"ה קצת נשיאות-ראש עם ישראל כמו שעשו בתחלה, ככתוב (לעיל ד לא) ויאמן העם וגוי ויקדו וישתחוו. ועכשיו, במקום שחשב ע"ה - לא ישב, ונהפוך הוא, אדרבה הכביד פרעה עליהם. ולזה אמר למה הרעות וגוי למה זה שלחתני, כי היא

לי חרפה גדולה, ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה והצל לא הצלת, דהיינו לעשות להם לפחות קצת הצלה, אלא אדרבה הרע להם. ויאמר ה' אל משה עתה תראה, יאמר: אל תשת לבך למה שלא ראית חיש קל בהכנעת פרעה, ועתה תראה.

ברוך ה' לעולם אמן ואמן:

